

ФАРМИРАВАННЕ Ё ВУЧНЯЎ І СТУПЕНІ АГУЛЬнай СЯРЭДняй АДУКАЦЫі ЁМЕННЯ АНАЛІЗАВАЦЬ ВОБРАЗ ПЕРСАНАЖА ПРЫ ВЫВУЧЭННІ АПАВЯДАННЯЎ

Селятыцкая Аліна Алегаўна

УА «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы»

У «Вучэбнай праграме па вучэбных прадметах для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання і выхавання» сфармуляваны асноўныя патрабаванні да маўленчай і чытацкай дзейнасці выпускніка пачатковай школы. Мы вылучылі тыя з іх, якія адносяцца да ўменняў вучняў І ступені агульнай сярэдняй адукацыі аналізаваць вобраз персанажа ў апавяданні: а) вызначаць галоўную думку і герояў твора; прайграваць ва ўяўленні слоўныя мастацкія вобразы і карціны жыцця, намалёваныя аўтарам; звычайна ацэньваць учынкi герояў, фарміраваць сваё стаўленне да герояў твора; вызначаць асноўныя падзеі і ўсталёўваць іх паслядоўнасць; знаходзіць у тэксце патрэбную інфармацыю (канкрэтныя звесткі, факты, апісанне); б) выкарыстоўваць прасцейшыя прыёмы аналізу розных відаў тэкстаў; усталёўваць ўзаемасувязь паміж падзеямі, фактамі, учынкамі (матывы, наступствы), думкамі, пачуццямі герояў, абапіраючыся на змест тэксту; в) выкарыстоўваць розныя формы інтэрпрэтацыі зместу тэкстаў; фармуляваць простыя высновы, грунтуючыся на змесце тэксту; складаць характарыстыку персанажа; інтэрпрэтаваць тэкст, абапіраючыся на некаторыя яго жанравыя, структурныя, моўныя асаблівасці; ўсталёўваць сувязі, адносіны, не выказаныя ў тэксце найпрост, напрыклад, суадносіць сітуацыю і ўчынкi герояў, тлумачыць (тлумачыць) учынкi герояў, абапіраючыся на змест тэксту; г) арыентавацца ў маральным змесце прачытанага, самастойна рабіць высновы, суадносіць учынкi герояў з маральнымі нормаў [1].

Аналіз з'яўляецца найважнейшым сродкам навуковага спасціжэння літаратурнага твора. Аналіз літаратурнага твора ў школе імкнецца пераадолець магчымыя канфлікты чытацкага ўспрымання і аўтарскай думкі твора. Для ажыццяўлення гэтай мэты школьны аналіз павінен разглядацца як узаемадзеянне чытача-вучня, пісьменніка і настаўніка – своеасаблівага пасярэдніка паміж імі. Школьны аналіз кожнага вывучаемага твора мае дзве ўзаемасвязаныя мэты: паглыбленне індывідуальнага ўспрымання і, як вынік гэтага паглыблення – засваенне школьнікамі мастацкай ідэі, зразуменне сэнсу твора.

У дадзеным артыкуле мы разгледзім аналіз мастацкіх вобразаў і асаблівасці фарміравання гэтага ўмення аналізаваць вобраз герояў у

апаваданні ў вучняў I ступені агульнай сярэдняй адукацыі. У вывучэнні цэлага шэрагу літаратурных твораў ўяўляецца магчымым абапірацца ў асноўным на аналіз вобразаў герояў (аналіз вобразаў персанажаў, іх апісанне, характарыстыка іх знешняга выгляду і характару).

Апаваданне – адзін з найбольш распаўсюджаных жанраў, якія вывучаюцца ў пачатковай школе. Па вызначэнні Г. М. Паспелава: «Апаваданне – малая эпічная жанравая форма мастацкай літаратуры – невялікі па аб'ёме намаляваных з'яў жыцця, а адсюль і па аб'ёме тэксту праяўны твор» [2, с. 318]. Персанажам з'яўляецца любая асоба, персана, асоба або сутнасць, якія існуюць у мастацкім творы. Персанажы могуць быць цалкам выдуманымі ці заснаванымі на рэальнай, гістарычнай аснове. У дзіцячым апаваданні гэта часцей за ўсё людзі, жывёлы.

М. С. Салавейчык паказвае, што менавіта праца над вобразамі ў іх узаемадзеянні ўяўляе сабой аналіз мастацкага твора. У працэсе разбору вучні павінны зразумець і характарыстыку ладу (героя, пейзажу і г.д.), і сэнс гэтай выявы, г.зн. нагрузку, якую яна нясе ў агульнай структуры твора.

Далей назавем асноўныя этапы работы на вобразах персанажа з вучнямі I ступені агульнай сярэдняй адукацыі на ўроках літаратурнага чытання:

1. У дзіцячай літаратуры мастацкім вобразам перш за ўсё з'яўляецца персанаж, таму ў першую чаргу праводзіцца работа над характарам героя з апорай на сюжэт (характар праяўляецца толькі ў дзеянні і нельга адрываць аналіз характару ад сюжэту). Акрамя таго, героя характарызуюць яго маўленне і рэмаркі аўтара (тлумачэнні адносна знешнасці, асаблівасцей паводзін дзеючых асоб).

2. Разглядаюцца ўзаемаадносіны герояў, таму што на гэтым будуюцца любое дзеянне ў эпічным творы.

3. Калі ў творы ёсць апісанні пейзажаў ці інтэр'еру, разглядаецца іх роля ў тэксце.

4. На аснове аналізу ўзаемадзеяння вобразаў выяўляецца ідэя твора. Разуменне ідэі набліжае вучняў да ўсведамлення пазіцыі аўтара-суразмоўцы, таму што ідэя – гэта тое, што менавіта хацеў сказаць аўтар сваім творам.

Спынімся больш падрабязна на асноўных этапах вобразнага аналізу.

Аналіз вобраза героя вучыць разбірацца ў тым, як пісьменнік адлюстроўвае дзеючых асоб, адкрываючы тое, што схавана ад вачэй: думкі і пачуцці персанажаў, рысы іх характару. Трэба прывучыць дзяцей меркаваць пра асноўныя якасці персанажаў, ацэньваць героя не толькі па ўчынках, але і па матывах, што іх выклікалі; апошняе, як вядома, даецца вучням цяжэй.

Існуе шэраг прыёмаў, якія дапамагаюць арганізаваць працу над характарыстыкай персанажа. Пералічым некаторыя з іх:

1) настаўнік называе якасці персанажаў і просіць вучняў прывесці прыклады, іх якія пацвярджаюць;

2) дзецям прапаноўваецца самастойна назваць ўласцівасць характару героя (гэта даступна вучням, калі персанаж мае не больш за дзве–тры якасці характару і паказаны ў дзеянні);

3) супастаўляюцца героі аднаго твора або блізкіх па тэматыцы твораў. Найболей лёгкі від параўнання – супрацьпастаўленне. Пры параўнанні ўдакладняецца аўтарскае стаўленне да герояў [3, с. 230–236.].

М. П. Ваюшына вылучыла некалькі прыёмаў аналізу вобразаў персанажаў у апавяданні, які выкарыстоўваюцца на ўроках літаратурнага чытання ў пачатковай школе. Далей спынімся больш падрабязна на кожным з іх.

Гутарка, якая выяўляе характар персанажа. Герой твора заўсёды ў цэнтры ўвагі вучня, але, як ужо гаварылася раней, дзецям цяжка цэласна ўспрыняць вобраз-персанаж, паколькі невялікі жыццёвы і чытацкі вопыт, асаблівасці ўзроставага развіцця абцяжарваюць адэкватнае разуменне матываў і наступстваў учынкаў персанажа, суаднясенне разважанняў, перажыванняў і паводзін героя, вызначэнне яго ролі ў развіцці сюжэту, выяўленне ацэнкі персанажа іншымі героямі і аўтарам. Пераадолення гэтых складанасцей ўспрымання і дапамагае *эўрыстычная гутарка*, падчас якой дзеці назіраюць за спосабамі выявы персанажаў. Абмяркоўваюцца паводзіны героя літаратурнага твора, а не жывога чалавека. Таму, як і пры іншых прыёмах аналізу, пытанні накіраваныя на асэнсаванне элементаў мастацкай формы – у дадзеным выпадку на асэнсаванне спосабаў малюнка персанажа. Зразумеўшы, як і чаму менавіта так намаляваны герой, чытач зможа ўзнавіць яго цэласны вобраз. *Эўрыстычная гутарка* звернута ў першую чаргу да лагічнага асэнсавання сувязей паміж асобнымі элементамі тэксту, але яна будзе паспяховай, толькі калі закране чытацкае ўяўленне і выкліча эмацыянальны суперажыванне [4, с. 139].

Прыём *складання апавядання ад асобы героя* прадугледжвае не фармальную змену асобы апавядальніка, а перасэнсаванне намаляваных падзей у адпаведнасці з пунктам гледжання абранага персанажа. Асабліва эфектыўны гэты прыём у тых выпадках, калі аўтар уводзіць у твор апавядальніка. Чытаючы творы, напісаныя ад асобы свайго аднагодка, вучні ўспрымаюць падзеі ў кантэксце адзнак апавядальніка, ім вельмі цяжка заўважыць аўтарскую пазіцыю. Прыём складання апавядання пра падзеі ад імя іншага героя дапаможа паглядзець на апавядальніка «з боку», ацаніць яго пункт гледжання і стаўленне да яго аўтара [4, с. 141].

Складанне дзецьмі апавядання пра героя апавядання – досыць дзейсны прыём, які дазваляе дзецям разабрацца ў думках і ўчынках героя, а таксама выявіць стаўленне аўтара да персанажа. Такі варыянт апавядання пра героя запатрабуе ад дзіцяці ўжо сфарміраваных навыкаў аналізу персанажаў, здольнасці выказаць свой пункт гледжання, падмацоўваючы яе ўрыўкамі з тэксту апавядання [4, с. 140].

У межах артыкула мы можам спыніцца на фрагментах урокаў, у якіх пададзена работа па аналізе вобразу персанажа.

Фрагмент урока з выкарыстаннем прыёма «эўрыстычнай гутаркі».

Тэма : Уладзімір Ліпскі «Медсястра» (Літаратурнае чытанне 3 клас)

Пытанн, што ставяцца настаўнікам для арганізацыі гутаркі: «Колькі герояў ў творы? Чым былі заняты мама з Марынкай і бабуля? Чаму Марынка падхапілася, калі бабуля зайшла ў пакой ? Як бабуля выглядала? Куды бабуля збіралася? Што дзедалася Марынка пра бабулю? Кім зараз пацуе бабуля?» Гэтыя пытанні могуць даць першапачатковае ўяўленне пра герояў. На пытанне « Што адбылося з Марынкай пасля прагляду альбома з фотаздымкамі?» вучні не знойдуць адказ ў тэксце, але яны могуць выказаць свае меркаванні. Такім чынам, разгледзеўшы гэта пытанне, мы зможам растлумачыць: «Чаму Марынцы не хацелася глядзець вясёлыя мультфільмы?»; «Навошта Марынцы спатрэбіліся вата, бінт і ніткі?»; «Чаму яна дапамагла сваім цацкам і захацела дапамагчы маме?» і адкажам на галоўнае пытанне «Што адбылося з Марынкай ў той вечар?».

Так, праз аналіз элементаў графічнай кампазіцыі вучні разумеюць ідэю твора.

Фрагмент урока з выкарыстаннем прыёму «складанне апавядання пра героя». Тэма: Уладзімір Ягоўдзік «Бусел» (Літаратурнае чытанне 3 клас).

– Сення на ўроку мы пазнаёмімся з твораў Уладзіміра Ягоўдзіка «Бусел», будзем аналізаваць твор і паспрабуем скласці апавяданне пра героя.

– Як вы думаеце, чаму аўтар назваў твор бусел? Пра каго там пойдзе размова? (*Адказы дзяцей*).

– Ад асобы каго вядзецца апавяданне? (*Ад аўтара*)

– Як вы лічыце, ці магло такое адбыцца сапраўды? (*Вучні выказваюць свае меркаванні*).

– Знайдзіце і прачытайце верш, з якім нас пазнаёміў аўтар.

– Ці з’яўляецца гэта дакладным апісаннем птушкі?

а) Праца ў парах (4 хвіліны):

– Давайце цяпер крыху падрабязней спынімся на апісанні рэальнага бусла. Вы зараз працуеце ў парах. Якія якасці неабходныя для такой працы?

– На кожным стане ёсць картка з заданнем. Трэба будзе, параіўшыся з суседам па парце, стрэлкай злучыць прадмет апісання з самім апісаннем.

Праца ў парах з наступнай праверкай

Крылы	Доўгая і цалкам белая
Дзюба	Белыя з чорнымі канцамі, могуць пералівацца зялёным і пурпуровым колерам
Ногі	Цьмянага чырвонага колеру
Шыя	Цьмянага шэрага колеру, заостраныя на канцы

– Што яшчэ вы ведаеце пра гэту птушку? Чым яна харчуецца? З’яўляецца пералётнай ці не?

б) Праца над легендай (4–5 хвілін)

– Чаму чалавек, заблукаўшы ў Беларусь, паспачуваў нашым прашчурам? Як ён захацеў дапамагчы?

– Якое здарэнне адбылося з памочнікам ?

– Якую гісторыю пра паходжанне буслоў вы прачыталі? Перачытайце яшчэ раз гэту частку (А дзяцюк, як на тое..., с. 45).

– Як вы думаеце, навошта аўтар сказаў нам гэты выпадак? (Каб чытач змяніў сваё меркаванне пра буслоў; паказаць, якая ў буслоў цяжкая і адказная справа).

– Ці змiлаваўся чараўнік да памочніка? Давайце знойдзем з вамі гэтыя словы ў тэксце і зачытаем. (З таго чаго часу і ..., с. 45).

– Як вы лічыце, ці павіны мы паважаць гэтых птушак ?

Як відаць з прыведзеных прыкладаў, аналіз вобразаў персанажаў у апавяданнях на ўроку можна пабудаваць, выкарыстоўваючы розныя прыёмы працы. Усе яны спрыяюць фарміраванню ўмення ў вучняў I ступені агульнай сярэдняй адукацыі аналізаваць тэкст. Аналіз учынкаў, моўная характарыстыка персанажаў; сістэма ўзаемаадносін паміж імі ў сінтэзе дае суцэльную карціну твора і прыводзіць да асэнсавання галоўнай ідэі твора, у зразуменні якой і складаецца галоўная задача аналізу літаратурнага твора.

Спіс літаратуры

1. Вучэбная праграма па вучэбных прадметах для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з рускай мовай навучання і выхавання (2, 3, 4 класы) // Национальный образовательный портал. – [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа : <http://adu.by/ru/homepage/obrazovatelnyj-protsess-201..> – Дата доступа : 15.03.2018.

2. Пospelов, Г. Н. Рассказ / Г. Н. Пospelов // Литературный энциклопедический словарь / Под ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М. : Сов. Энциклопедия, 1987. – С. 318.

3. Рыжкова, Т. В. Теоретические основы и технологии начального литературного образования / Т.В. Рыжкова. – М.: Академия, 2007. – 414 с.

4. Воюшина, М. П. Методика обучения литературному чтению / М. П. Воюшина. – М. : Академия, 2013. – 288 с.